

ДАСЛЕДАВАННЕ ПРАВЕНЕНЦЫЙ БЕЛАРУСКІХ КІРЫЛІЧНЫХ ВЫДАННЯЎ XVI СТАГОДДЗЯ (КНІГАЗБОР ЦЭНТРАЛЬнай НАВУКОВАЙ БІБЛІЯТЭКІ НАН БЕЛАРУСІ)

АЛЕНА ЦІТАВЕЦ

Анотацыя: У Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Якуба Кола-са Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі захоўваецца 9 экзэмпляраў 7 беларускіх кірылічных выданняў XVI стагоддзя. Асобнікі паступілі ў бібліятэку ў 1965–1998 гадах з іншых бібліятэк былога СССР, а таксама былі набыты ў прыватных асоб. У публікацыі паведамляецца пра рукапісныя запісы, штампы, якія захаваліся на іх старонках. Самыя раннія запісы паходзяць з канца XVI стагоддзя.

Ключавыя словы: правененцы, кірылічныя выданні, XVI стагоддзе.

RESEARCHING BOOKMARKS IN THE SIXTEENTH- CENTURY BELARUSIAN CYRILLIC BOOKS (COLLECTION OF THE CENTRAL SCIENCE LIBRARY OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF BELARUS)

Abstract: The Jakub Kolas Central Science Library of the National Academy of Sciences of Belarus houses 9 copies of the 7 sixteenth-century Belarusian Cyrillic books. The library received copies between 1965 and 1998 from other libraries of the former Soviet Union; some books were purchased from individuals. The publication studies the handwritten notes and stamps which have been preserved on their pages. The earliest records date back to the end of the sixteenth century.

Keywords: Bookmarks, Cyrillic Books, Sixteenth Century.

У Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі захоўваецца 9 экзэмпляраў 7 беларускіх кірылічных выданняў XVI стагоддзя. Сярод іх кнігі Івана Фёдарова і Пятра Мсціслаўца: Евангелле вучыцельнае (1569), Евангелле (1575, 2 экзэмпляры), Псалтыр (1576).

Апрача аднаго заблудаўскага выдання (Евангелле, 1569), усе яны (8 асобнікаў) былі надрукаваныя ў Вільні ў выдавецкім доме Мамонічаў. Гэта папулярныя богаслужбовыя кнігі вялікага памеру (2°): апосталы, евангеллі, псалтыр.

Асобнікі паступілі ў бібліятэку ў 1965–1998 гадах з іншых бібліятэк былога СССР, а таксама былі набыты ў прыватных асоб. Псалтыр паступіў з Музея кнігі Дзяржаўнай бібліятэкі СССР імя У.І. Леніна (цяпер Расійская дзяржаўная бібліятэка). Евангелле вучыцельнае (1595) – з дублетнага фонду невядомай бібліятэкі (у інвентарнай кнізе назва бібліятэкі не пазначана).

Тры кнігі былі набыты ў патомнага расійскага стараабрадца Міхаіла Севасцьянава, сына вядомага калекцыянера Стэфана Севасцьянава (Евангелле вучыцельнае, 1569; Евангелле, 1575, К16–18/Ср143; Апостал, пасля 1595, К16–18/Ср144). Чатыры – у іншых прыватных асоб (Евангелле, 1575, К16–18/Ср239; Евангелле вучыцельнае, каля 1595; Апостал, пасля 1595, К16–18/Ср292; Евангелле, 1600).

Упершыню апісанне калекцыі беларускіх кірылічных выданняў XVI–XVII стагоддзяў акадэмічнай бібліятэкі было праведзена супрацоўнікам аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Валянцінай Білевіч у 1976 годзе (Білевіч, 1976). Пазней асобнікі былі адзначаны ў зводных каталогах (Кніга Беларусі, 1986; Гусева, 2003), але на сённяшні дзень тры кнігі не зафіксаваны ў каталогах, не ўведзены ў навуковы зварот (Апостал, пасля 1595, К16–18/Ср292; Евангелле вучыцельнае, 1595, К16–18/Ср298; Евангелле вучыцельнае, каля 1595, К16–18/Ср271).

Гісторыя асобнікаў прасочваецца па правененцыях – рукапісных запісах, штампях, пастаўленых на кнігах былымі ўладальнікамі на працягу чатырох стагоддзяў. На жаль, многія запісы страчаныя: былі зрэзаныя пры пераплёце, згаслі, некаторыя былі свядома зацёртыя чарговымі ўладальнікамі.

Захаваліся запісы на царкоўнаславянскай, рускай і польскай мовах, самыя раннія паходзяць з канца XVI стагоддзя. Прамой, дакладнай інфармацыі пра былых уладальнікаў (імёны, назвы ўстановаў, геаграфічныя назвы, даты) высветлена няшмат.

У запісах згадваюцца Масква (*“река Москва прошла и вода была велика”*), сяло Ангелава (цяпер сяло ў Краснагорскім раёне Маскоўскай вобласці) – (*“въ селе А(н)гг(е)лове”*); Орша (*“подсудка земского оршан-*

скога”); сяло Дулан (цяпер сяло ў Кабанскім раёне Рэспублікі Бурія, дарэчы, вядомае сваёй стараабрадніцкай кніжнасцю) – (“Сію книгу в церкви Иоанна (?) Златоуста села Дулян”); горад Дукштас (“...гор. Дукштас”) (Апостал, пасля 1595, К16–18/Ср144; Евангелле, 1575, К16–18/Ср143; Евангелле, 1569; Евангелле, 1600).

Сярод былых уладальнікаў кніг – Маскоўская сінадальная бібліятэка (экслібрыс “*Старопечат. Моск.Син.Б-ки N22*”), бібліятэка Маскоўскай духоўнай акадэміі (штамп “*Библиотека Московской духовной академии*”), ігумен Яўфімій (запіс “*Сіе ев(ан)г(е)ліе тетр печатное положил игумен Евфиміе*”), маскоўскі купец Васіль Пракофьеў (“*Сей Апостоль московскаго купца Василия Прокофича Прокофева*”), Нікіфар Бухаў (“*Сей Апостол Никифора Козмича Бухова*”), невядомы селянін (“*Сія книга принадлежит крестьянину*”), Анціпій Дзякоўскі (“*Сія книга Антінія Девковскаго*”), Фядот Захараў (“*Сія книга Федота Архиповича Захарова*”), Нікан Сарокін (“*Сія св. книга принадлежит: Никону Мироновичу Сорокину*”), стараабрадзец Стэфан Севасцьянаў (штамп “*СОБСТВЕННОЕ СОБРАНИЕ СТАРОПЕЧАТНЫХ и РУКОПИСНЫХ КНИГ Стефана Федоровича СЕВАСТЬЯНОВА*”) (Псалтыр, 1576; Евангелле, 1575, К16–18/Ср143; Апостал, пасля 1595, К16–18/Ср144; Евангелле вучыцельнае, каля 1595; Апостал, пасля 1595, К16–18/Ср292; Евангелле, 1600).

Дзякуючы даследаванню правененцый і іншых асаблівасцей экзэмпляраў, лёс некаторых асобнікаў удалося прасачыць больш падрабязна. Псалтыр (1576) у першай палове XIX стагоддзя, імаверна, належаў стараабрадцам. Пра гэта “распавядаюць” рукапісныя ўстаўкі і дадаткі, прыўнесеныя ў кнігу падчас рэстаўрацыі, зробленай у першай палове XIX стагоддзя. Апрача аднаўлення страчанага тэксту, у асобніку з’явіліся дадатковыя тэксты, якіх не было ў арыгінальным выданні. Апошнія былі запазычаныя з больш позніх маскоўскіх дарэфарменных выданняў (Вознесенский, 2010:168) і папулярных стараабрадніцкіх твораў, такіх як “Скіцкае пакаянне” (Петров, 1997:179–192), што актыўна выкарыстоўваліся ў стараабрадніцкім асяроддзі.

Пасля 1845 года асобнік, імаверна, быў канфіскаваны ў стараабрадцаў і перададзены ў Маскоўскую сінадальную бібліятэку, каля 1854 года асобнік паступіў у бібліятэку Маскоўскай духоўнай акадэміі. У 1919 годзе бібліятэка Маскоўскай духоўнай акадэміі была перададзена Румянцаўскаму музею. Бібліятэка, якая была створана ў 1862 годзе ў складзе музея, у 1924 атрымала назву Дзяржаўнай бібліятэкі СССР імя У.І. Леніна (Рукописные собрания, 1986: 95–101). І ўжо адтуль кніга паступіла ў Мінск на цяперашняе месца захавання.

Пэўную інфармацыю пра былых уладальнікаў можна атрымаць, даследуючы асаблівасці афармлення пераплётаў. Незвычайным для

праваслаўнай кнігі аздабленнем вылучаецца адзін з асобнікаў Евангелля (Евангелле, 1575, К16–18/Ср239). На верхнім вечку нанесеная эмблема ордэна езуітаў – залатое сонца з літарамі «*IHS*», на ніжнім – манаграма Маці Божай «*MARIA*». Імаверна, кніга належала аднаму з езуіцкіх калегіумаў, якіх было шмат на беларускіх землях.

Кніжныя пазнакі сведчаць пра міграцыю асобнікаў, шырокае іх распаўсюджванне, бытаванне на беларускіх, літоўскіх і расійскіх землях у асяродку дзяржаўных служачых, духавенства, купцоў, сялян. Асобнікамі карысталіся не толькі праваслаўныя, але і прадстаўнікі іншых веравызнанняў.

Даследаванне правененцый экзэмпляраў беларускіх кірылічных выданняў XVI стагоддзя дае матэрыял для вывучэння гісторыі фарміравання дзяржаўных і прыватных кнігазбораў, дазваляе зрабіць высновы аб кніжнай культуры пэўнага часу: паважлівае стаўленне да богаслужэбнай кнігі, вялікі попыт на яе на беларускіх землях і ў Маскоўскай дзяржаве, запатрабаванасць у стараабрадцаў.

Бібліяграфія

1. *Апостал* (пасля 1595). Вільня: друкарня Мамонічаў. 2 экзэмпляры, шыфры: К16–18/Ср144, К16–18/Ср292.

2. Билевич, Валентина (1976). «Белорусские книги кирилловской печати XVI–XVII веков в фондах ФБАН БССР», *Из истории книги в Белоруссии*: 93–112.

3. Вознесенский, Андрей (2010). *К истории славянской печатной Псалтири: московская традиция XVI–XVII веков: простая Псалтирь*. Москва; Санкт-Петербург: Альянс-Архео.

4. Гусева, Александра (2003). *Издания кирилловского шрифта второй половины XVI века: сводный каталог: в 2 кн.* Москва: Индрик. Кн. 1.

5. *Евангелле* (1575). Вільня: друкар Пётр Мсціславец. 2 экзэмпляры, шыфры: К16–18/Ср143, К16–18/Ср239.

6. *Евангелле (з сінатурамі)* (1600). Вільня: друкарня Мамонічаў. Шыфр: К16–18/Ср170.

7. *Евангелле вучыцельнае* (1569). Заблудаў: друкары Іван Фёдараў і Пётр Мсціславец. Шыфр: К16–18/Ср142.

8. *Евангелле вучыцельнае (без фаліацыі)* (каля 1595). Вільня: друкарня Мамонічаў. Шыфр: К16–18/Ср271.

9. *Евангелле вучыцельнае (з фаліацыяй)* (1595). Вільня: друкарня Мамонічаў. Шыфр: К16–18/Ср298.

10. *Кніга Беларусі (1517–1917)* (1986). Мінск: БелСЭ.

11. Петров, Андрей (1997). «Скитское покаяние» в русской духовной традиции», *Богословский сборник*, Вып. 1, URL (доступ 6.12.2015): <http://pstgu.ru/download/1235162501.2.pdf>

12. *Псалтыр* (1576). Вільня: друкар Пётр Мсціславец. Шыфр: К16–18/Ср22.

13. *Рукописные собрания Государственной библиотеки СССР имени В.И. Ленина: указатель* (1986). Москва: ГБЛ. Т. 1. Вып. 2.